

A magyar gyógyszerkönyvek kommentárjai a 19. században

Gyéresi Árpád^{*1}, Kata Mihály², Gyéresi Mária³

¹Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar

²Szegedi Gyógyszerésztudományi Kar

³Salvator Gyógyszertár Marosvásárhely

AUTHOR AFFILIATION

¹Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar

²Szegedi Gyógyszerésztudományi Kar

³Salvator Gyógyszertár Marosvásárhely

CORRESPONDING AUTHOR

Gyéresi Árpád

540143-Târgu-Mureș/Marosvásárhely,

Aleea Cornișa 4/16, România

agyeresi@gmail.com

ARTICLE HISTORY

Received: 15-Sept-2021

Accepted: 6-Oct-2021

DOI: 10.2478/orvostudert-2021-0004

Comments on the Hungarian pharmacopoeias in the 19th century

ABSTRACT

Before 150 years the first Hungarian pharmacopoeia was compiled in 1871 as a result of nearly one century of national efforts. The first four editions were published in two languages, Hungarian and Latin. The second edition (1888) became better than the first one showing significant progress mainly in terms of speciality language.

Based on the first edition Prof. Kálmán Balogh, medical doctor, published an encyclopaedic commentary, which is an unparalleled source-work of the contemporary Hungarian pharmacological literature.

Geyza Karlovsky and Lajos Winkler issued a pocket edition ("Pocket Commentary") based on the chemistry articles of the second edition of the pharmacopoeia, which became an important practical handbook of pharmacist education.

Keywords: Hungarian pharmacopoeia commentary pocket edition

KIVONAT

150 éve, 1871-ben született meg az első Magyar Gyógyszerkönyv közel egy évszázados nemzeti törekvések eredményeként. Az első és a következő három kiadás is két nyelven, magyarul és latinul készült. Az első kiadáshoz mérten jelentős előrelépést mutatott a második (1888), elsősorban szaknyelvi szempontból.

Az első kiadás alapján készült Balogh Kálmán orvosprofesszor enciklopédikus jellegű kommentárja, a korabeli magyar gyógyszerészeti szakirodalom páratlan forrásmunkája.

A gyógyszerkönyv második kiadásának kémiai vonatkozású cikkei dolgozta fel Karlovsky Geyza és Winkler Lajos zsebkönyv („Zsebkomentár”) formájában, amely a gyógyszerészképzés fontos gyakorlati kézikönyve lett.

Kulcsszavak: Magyar gyógyszerkönyv, kommentár, zsebkomentár

Bevezetés

A gyógyszerkönyvek megjelenése a gyógyszerészet kialakulásában és önálló tudományággá való fejlődésében döntő szerepet játszott. Az egyes államok létrejöttével párhuzamosan a saját egészségügyi szabályok lefektetése is szükségessé vált. A különböző gyógyszerkészítmények elterjedésével felmerült az állami szabályozás kérdése, ami által azok készítése és készenlétben tartása ellenőrizhetővé vált.

A 18. századtól kezdődően megjelenő gyógyszerkönyvek tükrözik a korabeli gyógyszerkincs és az alakuló gyógyszerészi tudomány elért szintjét, összefüggésben a politikai történelemmel. Ily módon a gyógyszerkönyvek – a szuverenitás ismertetőjeleként – nemzeti szimbólumnak számítottak. A kisebb országok rendszerint átvették a náluk fejlettebb, gazdagabb országok gyógyszerkönyveit. Ez történt Magyarország esetében is, ahol a Habsburg Birodalom részeként, még a 19. század első felében is az Osztrák Gyógyszerkönyv volt hatályos [1-4].

Az I. és a II. Magyar Gyógyszerkönyv [2-9,10,11]

A nemzeti törekvések felerősítették a saját gyógyszerkönyv megalkotásának indokoltágát. Bár már a szabadságharc évében javaslatot terjesztettek be az első felelős magyar minisztériumhoz saját gyógyszerkönyv kidolgozására, az csupán a kiegyezés (1867) után valósulhatott meg. E folyamat fontos láncszeme volt, hogy a megújulás jegyében, 1868-ban megalakult az illetékes hatóság, az Országos Közegészségi Tanács. A lelkes nemzeti törekvések és az ellenvélemények kereszttüzében született meg az első Magyar Gyógyszerkönyv. Ennek kidolgozására kinevezett bizottság elnöke *Than Károly*, korának nagy tekintélyű – vegyész-gyógyszerész végzettségű – egyetemi tanára lett. A Gyógyszer-könyvi Bizottság tagjai között találjuk *Balogh Kálmán* neves orvostanárt is.

Az első Magyar Gyógyszerkönyv 1871-ben, 150 éve jelent meg, bevezetésére – szimbolikusan – 1872. március 15-én került sor. Ez az úttörő jellegű kiadás az Osztrák Gyógyszerkönyvet vette alapul, számos saját cikkelyt beépítve. A kétnyelvű – magyar és latin – kiadás szaknyelvi szempontból még sok, a szakmai nyelvújítás korából származó, divatjamúlt műszót és elnevezést tartalmazott. 1883-ban megjelent a gyógyszerkönyv *Függeléke*

MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

PHARMACOPOEA HUNGARICA.

1871.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSULAT.
(Hold-utca 4. sz.)

1. ábra. I. Magyar Gyógyszerkönyv

(*Additamentum*), amely újabb 28 gyógyszeranyagot tartalmazott. A saját gyógyszerkönyv – érthetően – már kezdetben nagy keresletnek örvendett és ezért 1884-ben újbóli kiadása vált szükségessé (1. ábra).

Ezen úttörő jelentőségű munka továbbfejlesztése nyomán jelent meg a második kiadás 1888-ban. A II. Magyar Gyógyszerkönyv fontos előrelépést jelentett, mindekelőtt korszerű nyelvezetével. A szerkesztőbizottság elnöke ezúttal is *Than Károly* volt és tagjai között *Balogh Kálmán* is szerepelt (2. ábra).

Ez a kiadás is két nyelven készült, az első kiadáshoz hasonló felfogásban, tükrözve a szakismeretek bővülését. Figyelemre méltó a cikkelyek letisztult, szabatosabb nyelvezete, a nevezéktan megújulása. Mellőzték a nem időtálló műszavakat, amelyeket esetenként hasonnevűként hagytak meg. Nőtt a kémiai eredetű gyógyszeranyagok száma és csökkent a növényi eredetűeké. Bár alcím szerint nem különítették el, de szerepelnek az azonossági és tisztasági vizsgálatok is. E kiadásnak 1898-ban *Függeléke*

MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

PHARMACOPOEA HUNGARICA.

MÁSODIK KIADÁS.

EDITIO SECUNDA.

BUDAPEST,
AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.
1888.

2. ábra. II. Magyar Gyógyszerkönyv

jelent meg, újabb bővítésekkel. Ez a kiadás több mint 20 éven át volt érvényben.

Megjegyzendő, hogy a Magyar Gyógyszerkönyv első és második kiadása (majd a harmadik és – utolsóként – a negyedik is) magyar és latin változatban készült, azzal az indoklással, hogy idegen ajkúak számára is hozzáférhető legyen. E tekintetben viszont többen hangsúlyozták az oktatás és tudományok anyanyelven (magyar nyelven) való művelésének jelentőségét, megkérdőjelezve a latin szöveg létjogosultságát. Köztük volt *Magyary-Kossa Gyula* orvosprofesszor, a magyar orvostörténet-írás egyik legjelentősebb egyénisége, a magyar orvosi nyelv lelkes védelmezője. Ugyanakkor érdekességszámba megy, hogy a Román Gyógyszerkönyv 1926-ban megjelent negyedik kiadása egyedi módon az egyes cikkelyek elnevezéseit – a latin és román mellett – francia, magyar, német, orosz nyelven (sic! és ebben a sorrendben) is megadta. Bizonyára ebben szerepet játszott a trianoni „békeegyezmény” szelleme.

Gyógyszerkönyvi kommentárok [1,8,12,13,19]

A nemzeti gyógyszerkönyv megjelenését követően, a nemzetközi gyógyszerészeti szakirodalomhoz való felzárkózás jegyében jelent meg az első Magyar Gyógyszerkönyv enciklopédikus feldolgozása alapján *Balogh Kálmán* orvosprofesszor *A Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárja* című vaskos munkája, mely a mai napig a magyar gyógyszerészeti-gyógyszertani szakirodalom páratlan teljesítménye.

A gyógyszerkönyv második kiadásának kémiai részéhez írt *Zsebkomentár* szerzői, *Karlovszky Geyza* és *Winkler Lajos* elsősorban az egyetemi képzés számára szándékoztak gyakorlati kézikönyvet rendelkezésre bocsátani.

1. Az I. Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárjának előzményei [1,12]

A Magyar Gyógyszerkönyv kidolgozásának alapkérdése volt a megfelelő szakfogalmak léte, illetve nyelvünkön történő megalkotása. A magyar tudományos szaknyelv kialakulása tekintélyes múltra tekint vissza. A magyar szaknyelv – a nyelvújítás részeként – a 18. század végétől jó egy évszázadon keresztül kristályosodott ki. A természettudományok, különösképpen az orvostudomány erőteljes fejlődése magával hozta az addig használt görög és latin kifejezések magyar nyelvre való átültetésének szükségességét.

Az emberi szervezettel, a betegségekkel, a gyógyítás módszereivel és eszközeivel kapcsolatos fogalmak magyar szaknyelvi megalkotása nem volt zökkenőmentes folyamat. Egyrészt figyelembe kellett venni – a túlzásoktól sem mentes – nyelvújítási törekvéseket és meg kellett találni azt a kompromisszumot, amely az új szavak alkotása mellett a nemzetközileg használt (görög és latin) szavak nyelvi átültetésével járt. A szaknyelv-alkotó munka különösképpen a kémiai tudományok területén volt igen látványos.

A nemzeti szaknyelv alakulása az említett folyamatok eredményeként jól nyomon követhető az első Magyar Gyógyszerkönyv megjelenése (1871) utáni időszak orvosi és gyógyszerészeti vonatkozású munkáiban. Ekkortájt sorra születtek az orvos- és gyógyszerésztudományok ismeretanyagát összegző ún. *gyógyszerkönyvi kommentárok*, a kor alapvető szakmunkái, amelyek sorában magyar szempontból kiemelt jelentősége, tudománytörténeti értéke van *Balogh Kálmán* budapesti orvosprofesszor

monumentális munkájának, *A Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárjának*. Ezt a munkát az első Magyar Gyógyszerkönyv inspirálta, amelyből kiindulva átfogó, részletes képet rajzolt a 19. század utolsó évtizedeinek ismeretanyagáról a gyógyítás területén.

1.1 A szerző: Balogh Kálmán orvosprofesszor (Szolnok, 1835–Budapest, 1888) [14-18]

A szolnoki születésű Balogh Kálmán a pesti tudományegyetemen szerzett orvostudori oklevelet 1859-ben. Szakmai pályafutása elején a pesti tudományegyetem Élettani Tanszékén volt tanársegéd három évig, majd 1863-ban magántanári képesítést szerzett a kórélettan területén. Ugyanazon év novemberétől a kolozsvári Orvos-sebész Tanintézetben az élettan, kórtan és törvényszéki orvostan rendes tanára. 1867-ben visszahívták a budapesti tudományegyetemre, ahol előbb az elméleti orvostan, majd 1872-től a gyógyszeratan rendes tanára és egyúttal a Gyógyszerügyi Intézet igazgatója lett. A gyógyszerismeret tanáraként a gyógyszerészek oktatásában is jelentős szerepe volt. A magyarországi modern kórtan megalapítója. Számos közlemény és tankönyv, mint *Általános kór- és kórjelzéstan* (1865) és *Gyógyszeratan* (1866) szerzője.

1864-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1877-től rendes tagja.

Az 1857-ben *Markusovszky Lajos* által alapított *Orvosi Hetilap* főszerkesztője volt 1862-től haláláig. Ismertsége révén 1863-tól a Magyar Természettudományi Társulat első titkára, majd 1872-től élete végéig alelnöke volt.

Közben, 1875-ben elkezdte legnagyobb művének, *A Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárja*-nak írását. A teljes gyógyszerismeret és -hatástan anyagát magába foglaló mű 1879-ben jelent meg és elnyerte az Akadémia Díját is. Ennek tervezésénél és megírásánál bizonyára hatással volt rá a felhasznált könyvészetében is idézett *H. Hager: Kommentar zur Pharmacopoea Germanica* (I-II, Berlin, 1872) munkája. Feldolgozva „a művelt világ összes (korabeli) gyógyszerkincsét” saját észleléseit és bűvárkódásait is befoglalta ebbe a nagyszabású műbe. Mint tudós valódi enciklopedista volt, csodálatos volt olvasottsága, nyelvismerete (német, angol, francia), széleskörű műveltsége. 1880-tól a haláláig kilenc alkalommal is dékánválasztották.

A Magyar Könyvkiadó Társulat kezdeményezője és egyben megalapítója volt. A belügyminisztérium a Közegészségügyi Tanács tagjává nevezte ki, amely minőségében a Magyar Gyógyszerkönyv első két kiadását

3. ábra. Balogh Kálmán

kidolgozó bizottságnak is tagja volt. A magyar orvosi irodalom egyik úttörője, a magyar orvosi szaknyelv fejlesztője volt. Ezt a célt szolgálta egy másik nagyszabású munka, a többekkel írt *Orvosi műszótár* (1883), melynek egyben a szerkesztője volt. Tanítványai közül *Bókay Árpád* a Gyógyszeratan, *Högyes Endre* a kórtan területén vitte tovább szellemét.

Balogh Kálmán születésének 100. évfordulóján, 1935-ben szülővárosában nagyszabású ünnepséget rendeztek és szülőházára emléktáblát helyeztek. Az emlékbeszédet *dr. Vámosy Zoltán* egyetemi ny. r. tanár, hajdani tanítványa tartotta. Az ünnepi rendezvényen orvos- és gyógyszerésztovábbképző előadásokat tartottak. Lelkesen tervezték, hogy ezt majd felkért előadókkal folytatják. Erre azonban nem került sor. *Láday Győző*, Balogh Kálmán hálás erdélyi gyógyszerész-tanítványának Marosvásárhelyen kiadott emlékező írásában (1909) olvashatjuk: „*Baloghnak valóban hézagpótló nagy műve a „Kommentár” 25 év óta méregdrága pénzért sem kapható, de azért újabb kiadásával senki sem törődik*” [16]. Ennek pótlása azóta megtörtént, hasonló kiadásban is megjelent.

1.2 A Kommentár (1879) [1,5,6,12,18,34]

Balogh Kálmán gyógyszeratan kézikönyvnek szánt kötete - a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat 34. köteteként - 1879-ben jelent meg. A több mint 1100 oldalas *Kommentár* tartalmaz bevezető része külön figyelmet érdemel, melyben a gyógyszerek és a gyógyítás története (16 fejezet), valamint a gyógyszerek és a gyógyszeralkatok

jellemzése, hatás szerinti osztályozása szerepel. A szerző széleskörű műveltsége, nyelvismerete lehetővé tette, hogy a kor legjelentősebb szakmunkáit felhasználva egy máig egyedülálló, vaskos kézikönyvet alkosson. E szakmunka megalkotása magyar viszonylatban a híres Hager-féle német nyelvű kézikönyv jelentőségéhez mérhető. Méltán nyerte el a *Magyar Tudományos Akadémia* Díját. Születésével egyben fontos dokumentumhoz jutottunk a magyar szaknyelv letisztulásának 19. századi folyamatáról. Egyidejűleg követhető benne a szakmai nyelvújítás (sokszor mesterkéltn) szókészlete, a későbbiekben létjogosultságot nyert elnevezésekkel (4. ábra).

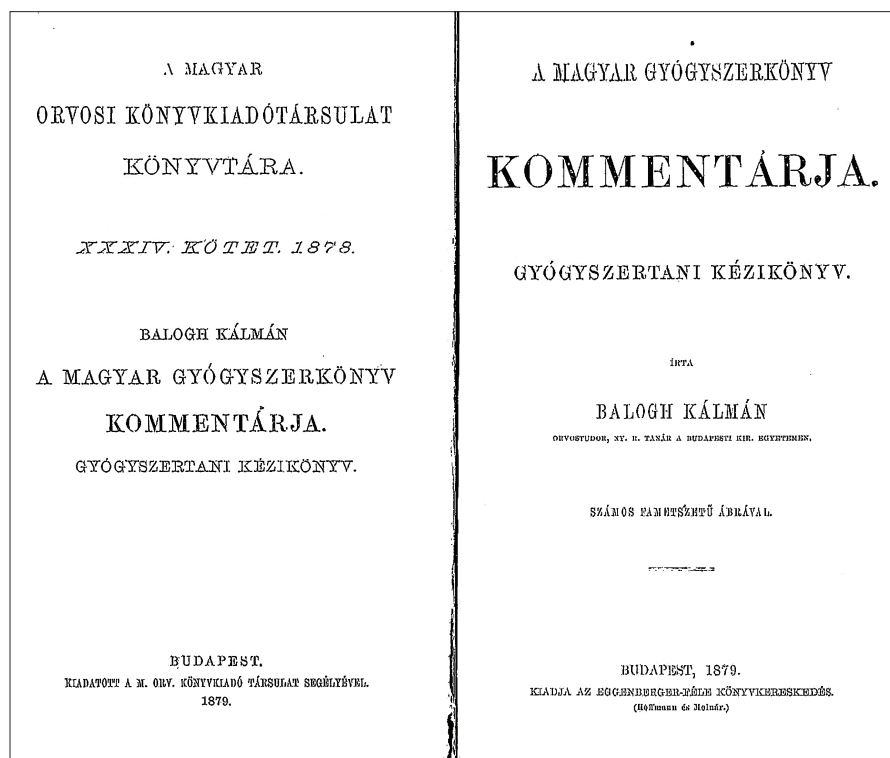
A tekintélyes terjedelmű mestermunka a kor gyógyszer-tani ismeretanyagának komplex áttekintése, benne az első Magyar Gyógyszerkönyv gyógyszeranyagai és készítményei részletes bemutatásával. Gyógyszer-tani munka lévén a szókészlet alakulása egyaránt követhető az emberi szervezet, annak működése, a kóros állapotok, tünettan leírása esetén, akárcsak a gyógyítás eszközeinek vonatkozásában, a kémiai, növényi, állati eredetű gyógyító anyagok és készítmények terén.

Balogh Kálmán Kommentárja ismeretanyagában is ritka értéke az orvosi-gyógyszerészeti szakterületeknek. Korának körülményeit tekintve mindenképpen nagy teljesítmény azon hatalmas szakirodalom áttekintése, amelyre

munkáját alapozta. A kor szinte minden számottevő nemzetközi szakmai kiadványának, gyógyszerkönyveknek az anyagát feldolgozta (francia – 1866, brit – 1867 és Add. 1874, VI. osztrák – 1869 és Add. 1879, amerikai – 1869, német – 1872, ill. svájci – 1872 és Suppl. 1876). Hatalmas munkájának értékét – akár európai szinten – jól érzékelhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy a hasonló felépítésű kézikönyvek között a mai napig egyedülálló gyógyszerész enciklopédia – a *Hermann Hager* berlini gyógyszerész által szerkesztett *Handbuch für die pharmazeutische Praxis* első kiadása csupán alig néhány évvel korábban, 1876-ban jelent meg és megelőzte az *Ewald Geissler* és *Josef Moeller* által szerkesztett gyógyszerész-tudományi enciklopédiát (1890 – *Real-Enzyklopadie der gesamten Pharmazie*).

Balogh Kálmán tagja volt a Magyar Gyógyszerkönyv I. (1871) és II. (1888) kiadását Szerkesztő Bizottságnak. A *Kommentárban* (1879) egyrészt követnie kellett az első magyar nyelvű gyógyszerkönyvben levő sokszor nehézkes műnyelvi elnevezéseket, amelyek közül számos a század végére feledésbe is merült. Másrészt, azáltal, hogy a könyv a *Pharmacopoea Hungarica* két kiadása között jelent meg, tükrözi a szaknyelvben időközben végbement változásokat is, mint a műnyelv szavainak egyszerűsödése, valamint a letisztult, új elnevezések megjelölése szinonimaként. Példák:

Acium hydrochloricum – sósav,
kőn-halvany-sav
Atropinum – nadragulyaal
Kalcium – mészeny
Kalium iodatum – iodkalium,
hamanyiblag
Klór – halvány
Calcium hypochlorosum –
alhalvanyossavas mészeny
– alchlorossavas kalcium,
chlormész
Digitalis – gyüszünke
(gyüszüvirág)
Pilulae ferri iodati – vasiblac-sok
labdac-sok
Tincturae – festvények
(ezt a műszót a Magyar
Gyógyszerkönyv IV. kiadása is
megőrizte)
Tinctura iodi – iblany festvény
Tinctura opii – mákonyfestvény
Unguentum glycerini – zsíréd-ír
Valeriana – gyökönke

4. ábra. A Kommentár

A Kommentárban az egyes cikkelyek ábécérendben a latin elnevezéseik főcímével szerepelnek. A részletes leírás – kémiai anyagok esetén – az előállítás módozatait mutatja be, ahol akárcsak a tulajdonságok (fizikai és kémiai) részben a szerző kémiai képletekkel, reakciókkal illusztrálja az egyes folyamatokat, vizsgálati eljárásokat (azonosítás, tisztaság – a lehetséges szennyezések, erre a „fertőzések” elnevezés szerepel). Ez mindenképpen tanúsítja a szerző széleskörű tájékozottságát, amit számos irodalmi forrás is hangsúlyoz. Említést érdemel, hogy külön alcímek jelzik a tárgyalási módot, valamint az azonossági és tisztasági próbák aprólékos leírása. A fizikai-kémiai részt követően a hatás, használat, készítmények részletezése, a mérgezések tünettana és ellátása után, számos receptváltozat következik, valamint más származékok, készítmények leírása. Végül a kémszerek (reagens) listája és táblázatok zárják a terjedelmes kötetet.

5. ábra. Karlovsky Geyza

2. Zsebkomentár a II. Magyar Gyógyszerkönyhöz

A Pharmacopoea Hungarica második kiadásában eszközölt változások nyomán, a gyógyszerészi szakirodalomban tapasztalt fejlődést követve – szem előtt tartva az egyetemi gyógyszerészképzés szükségletét – készült egy újabb jelentős munka, Karlovsky Geyza és Winkler Lajos a Magyar Gyógyszerkönyv kémiai részéhez írott Zsebkomentárja (1892) [1]. Than Károly professzor fiatal, tehetséges munkatársai, a felvidéki, illetve erdélyi származású egyetemi tanársegédek, munkájukat gyakorlati útmutatónak szánták az egyetemi gyógyszerészképzés számára.

2.1 A szerzők

Karlovsky Geyza (Rimaszombat, 1860. –Budapest 1936.) [13,20-26]

A felvidéki születésű (Gömör megye) Karlovsky Geyza szakmai pályafutását gyakornokként Nyíregyházán kezdte, majd Miskolcon folytatta és a tirocínális vizsgálja után Kecskeméten dolgozott mint segéd. 1881-ben Budapesten szerzett gyógyszerészdiplomát. Széles érdeklődési körének megfelelően állandóan képezte magát, bölcsész és orvosi tanulmányokat is folytatott. Budapesten Than Károly professzor kémiai intézetében kilenc évig (1883-1892) volt tanársegéd.

Szakírói munkássága is jelentős. 1887-ben jelentette meg A gyógyszerek magyar tudományos, népies és táj elnevezései latin jelentésükkel együtt című munkáját, amelyet 1892-ben a Winkler Lajossal közösen írt Zsebkomentár követett. Kettejük kapcsolatának tartósságát jelzi, hogy tagja volt a Winkler Lajos által alapított tudós baráti körnek, a Kis Akadémiának.

Pályafutása második szakaszában a tudományos közélet szereplőjévé és szervezőjévé vált. A Gyógyszerészi Közlöny (1892-től) és a Gyógyszerészek Évkönyvének szerkesztője volt 1896-tól haláláig. Aktív résztvevője volt a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület újjászervezésének, a gyógyszerészi közélet megteremtésének. Elsőként javasolta egy önálló gyógyszerészeti múzeum létrehozását. A Természettudományi Társulat választmányi tagja volt.

Gyógyszervegyületek előállítása is fűződik nevéhez, mint az idegbántalmak kezelésében használt rubídium-ammonium-bromid (antiepileptikum), a baktericid hatású pirokatechin monoetiléter, melyet professzora iránti tiszteletből Thanatol-nak nevezett el.

Miután 1923-ban patikajogositványt kapott, Budapesten, a Rákóczi úton „Arany Szarvas” néven nyitott gyógyszerertárat.

1936. április 27-én hunyt el Budapesten. Nyughelye a Farkasréti temetőben van. Tiszteletére a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület két emlékérmét bocsátott ki, „A Magyar Gyógyszerészek Aranytollú Mestere 1860-1936” (előlap, arckép), és „Buzdításul a Magyar Gyógyszerészet szolgálatára”, valamint „Az érdemes, hűséges gyógyszerészeti munka elismerésül” (hátlap) feliratokkal.

Winkler Lajos (Arad, 1863–Budapest, 1939) [23,25-32]

Winkler Lajos aradi születésű gyógyszerész, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett gyógyszerészi diplomát 1885-ben. 1889-ben avatták

6. ábra. Winkler Lajos

gyógyszerészdoktorrá. A Budapesti egyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, őt tekintik a modern magyar gyógyszer-analitikai kémia megalapozójának.

Tanítómestere, Than Károly professzor utódjaként – 1909-től nyugdíjba vonulásáig – az Analitikai és Gyógyszerészeti Kémiai Tanszék vezetője, a Kémiai Intézet igazgatója volt. Érdekesség, hogy utódja a szintén erdélyi – kolozsvári – születésű Széki Tibor lett.

Szakmai tekintélyénél fogva a Magyar Gyógyszerkönyv harmadik és negyedik kiadásának is szerkesztőbizottsági tagja volt.

Fontos szerepe volt a magyar gyógyszerészképzés fejlesztésében is. Előadásain büszkén hangoztatta, hogy ő gyógyszerész, mert szerinte: „a gyógyszerészi tudomány a természettudományok, a kémia, a botanika, stb. bölcsője volt, hiszen Liebig, Scheele, Klapproth, Döbereiner, Sertürner, Pelletier, stb. gyógyszerészek voltak” [30].

Emlékére a Budapesti Orvostudományi Egyetem a Gyógyszerésztudományi Karon végzett kiemelkedő oktató és tudományos munka elismerésére és jutalmazására jutalomérmeket alapított.

1939. április 14-én hunyt el Budapesten. Síremléke a Fiumei úti temetőben van a történelmileg neves halottak körében.

Pályafutásának részletei korábbi közleményünkben olvashatók [27].

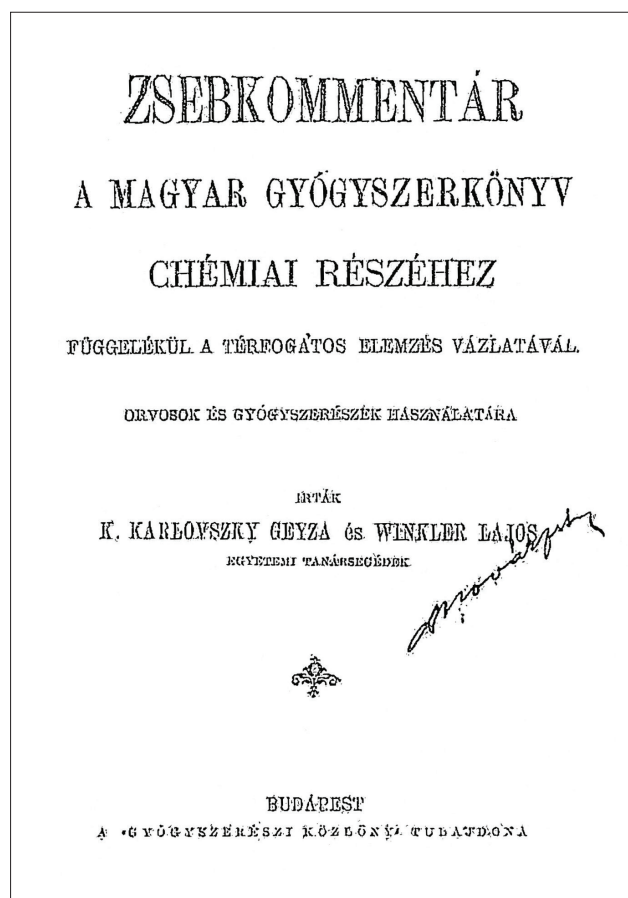
2.2 A Zsebkomentár

A szerzők vallomása szerint céljuk az volt, hogy „hogyan az egyetemi gyógyszerész-növendékeknek kémiai gyakorlataik legfontosabb részéhez rövid magyarázatokat és a szigorlataikra való előkészületükhöz repetitoriumot adjunk”. Hitük szerint ennek az orvostanhallgatók és a tisztiorvosi vizsgára készülők is hasznát vehetik, valamint a hatósági orvosok is a gyógyszervizsgálatok során [13].

Tömör, sok rövidítést tartalmazó munka, melyben a szerzők szükségesnek találták a minőségi reakciók és a térfogat elemzés fontos alapjainak taglalását is.

A gyógyszerkönyvben hivatalos cikkelyek (összesen: 515) közül 156 szerepel a szerzők munkájában. Ezek tárgyalásánál (259 oldalon) az alábbi szempontokat követték:

- előfordulás/ előállítás (a legfontosabb gyári és gyógyszerészeti módszer),
- sajátságok (fizikai és kémiai),
- szennyezések („fertőzések”) és hamisítások,
- „megvizsgálás”: azonossági reakciók, „fertőzések” vizsgálata és tartalmi meghatározás („töménység”).

7. ábra. A Zsebkomentár

A zsebkönyv második részében a kémszerek osztályozása és készítési módja található. A kémszerek között szabályos (egyszeresen, ötszörösen) és nem szabályos oldatokat különböztetnek meg. A volumetrikus oldatokat a szigorúan szabályos (normál) kategóriába sorolták, amelyek koncentrációját pontosan be kell állítani. A térfogatos elemzés alapjainak magyarázata a munka függelékeként szerepel (40 oldalon). Ennek alpontjai:

- alapfogalmak – egyenértéksúly, szabályos (normál) oldatok fogalma,
- a térfogatos elemzés módszereinek csoportosítása,
- a volumetria eszköztára,
- a titrálás és a számítási mód,
- a volumetriás oldatok készítése („jóságának”) ellenőrzése és alkalmazása,
- a volumetriás oldatok összefüggésének rendszere.

Ismerve Winkler Lajos szakmai életútját, nemzetközi elismertségét az analitikai kémia terén, bizonyára e függelék összeállítása az ő nevéhez fűződik.

A szerzők munkájukat mesterüknek, Than Károly professzornak ajánlották tiszteletük jeléül. Megjelenését a tulajdonjogot is fenntartó Gyógyszerészeti Közlöny biztosította [19].

A Karlovsky – Winkler féle Zsebkomentár korabeli jelentősége abban áll, hogy közel egy évszázadnyira mintha szolgált a gyógyszerészeti kémia oktatásának. Meglepő, hogy egyes, a Karlovsky Geyza munkásságára emlékező publikációk nem tesznek említést erről az igen értékes gyakorlati kézikönyvről.

3. Adalék – a III. és a IV. kiadás kommentárjai

Említettekén kívül mind a második, mind a további kiadásokhoz születtek kommentárok, ismertető, alkalmazást elősegítő írások. Közülük még a III. és a IV. kiadásra vonatkozókról teszünk említést.

Ilyen céllal jelent meg 1896-ban az erdélyi származású (sz. Verespatak) *Sztankay Ábá* (1868-1936) tollából a *Komentár a Magyar Gyógyszerkönyv II. kiadásának függelékéhez*, mely először cikksorozat formájában (*Gyógyszerészeti Értesítő*) majd utóbb könyv alakban is napvilágot látott (92 oldal) [23,26,29,35].

Ugyanabban az évben jelent meg *Moldoványi István* a II. kiadáshoz és Függelékéhez írott kommentárja (163 oldal) [37].

Röviden még a III. [33] és a IV. [34] kiadással kapcsolatos munkákról teszünk említést. Ezek között érdekességszámba megy a Winkler Lajos előadásai nyomán

– a megjelölés szerint az ő bejegyzésével – *Fridli Rezső* (1885-1947) egyetemi adjunktus által összeállított *A III. Magyar Gyógyszerkönyv kémiai részének magyarázata* című munka, amely három kiadást (1913, 1918, 1923) is megért. Még ezt megelőzően, 1911-ben jelent meg *Kuttlik Sámuel Kommentár a III-ik kiadású Magyar Gyógyszerkönyv kémiai részéhez gyógyszerészek és orvosok használatára* című munkája [1]. Hasonló célt követett *dr. Vámosy Zoltán és Berkovits Károly* gyógyszerész szerzőpáros kétrészes *A IV. Magyar Gyógyszerkönyv ismertetése gyakorló orvosok és gyógyszerészek számára* című munkája.

A negyedik kiadáshoz készült kommentárok közül legismertebb *Mikó Gyula* (1889-1951) erdélyi származású (sz. Abrudbánya) gyógyszerész kétkötetes munkája: *A IV. Magyar Gyógyszerkönyv kommentárja*, amely Debrecenben jelent meg (I. 1936, II. 1940, összesen 693 oldal!). A szerző gyógyszerészi diplomáját a Kolozsvári Tudományegyetemen szerezte (1910), ahol gyógyszerészdoktori diplomát is kapott (1912) [8,23,26,29,36].

Ezzel a négy kiadással lezárult a magyar gyógyszerkönyvek első nagy korszaka.

Irodalom

1. Kempler K. A magyarországi gyógyszerészet a századfordulón (1888-1914). Budapest: A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár kiadványa; 1984. 160-79.p.
2. Végh A. A magyar gyógyszerkönyvek kialakulása. Gyógyszerésztörténeti diárium – Historiae artis pharmaciae. 1974;III/2:68-88.
3. Zboray B. A magyar gyógyszerkönyv száz éve. Orvostörténeti közlemények – Communicationes de historia artis medicinae. 1974;71-2:95-111.
4. Magyar Gyógyszerkönyv V. kiadás. Pharmacopoea Hungarica editio V. Budapest: Egészségügyi Kiadó; 1954, 15-7.p.
5. Magyar Gyógyszerkönyv - Pharmacopoea Hungarica. Pesti Könyv-nyomda Részvény-Társulat; 1871.
6. Magyar Gyógyszerkönyv. Pharmacopoea Hungarica. Második kiadás. Editio secunda. Budapest: Athenaeum R.Társ. Könyvnyomdája; 1888.
7. Gyéresi Á, Kata M et al. A nemzeti gyógyszerkönyvtől az Európai Gyógyszerkönyv nyelvi adaptációjáig – a magyar gyógyszerkönyv 140 éve. Orvostudományi Értesítő. 2012;85:47-53.
8. Rádóczy Gy. A Magyarországon hivatalos gyógyszerfarmatikumok. Comm.Hist.Artis Med. 1981;93-96:123-44.
9. Kata M, Gyéresi Á. Jeles magyar vegyészek és gyógyszerészek a modern kémiai tudományok megalapozásában. II.2 Than Károly. Orvostudományi Értesítő. 2018;91:125-30.
10. Kapronczay K. Magyary-Kossa Gyula (1865-1944) és a régi magyar orvosi nyelv. Magyar Orvosi Nyelv. 2013;12:26-9.
11. Farmacopeea Română ediția a patra. București: Ateliere grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă; 1926.

12. Balogh K. A Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárja. Gyógyszertani kézikönyv. Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat XXXIV.K; 1879.
13. Karlovsky G, Winkler L. Zsebkomentár a Magyar Gyógyszerkönyv kémiai részéhez, Budapest: A Gyógyszerészi Közlöny Kiadása; 1892.
14. Berta F. Egy emlékezés emlékére. Gyógyszerésztörténet. 2007;5:16-7.
15. Berta F. Dr. Balogh Kálmán (1835-1888). Gyógyszerésztörténet. 2007;5:18-20.
16. Ládai Gy. Emlékezés két hírneves budapesti egyetemi tanárról: dr. Balogh Kálmán és Szentmiklósi dr. Szabó József. Marosvásárhely: Révész Béla k. 1909; 8-27.p.
17. Minker E. Szeged egyetemének elődei. Szeged: A Szegedi Tudomány-egyetem kiadványa; 2003, 60.p.
18. Hager H. Handbuch der pharmazeutischen Praxis.I.Aufl. Berlin: Verlag von Julius Springer; 1876.
19. Buchböck G. Könyvismertetés: Zsebkomentár a magyar gyógyszerkönyv kémiai részéhez. Magyar Kémiai Folyóirat. 1898;IV:95-6.
20. Hegedüs L, Táplányi E. Karlovsky Geyza (1860-1936). Gyógyszerészet. 1984;28:161-3.
21. K. Karlovsky G. Gyógyszerek magyar tudományos, népies és táj-elnevezései latin jelentésekkel együtt. Gyakorlati kézikönyv gyógyszerészek használatára. Budapest: A Gyógyszerészi Közlöny kiadása; 1887.
22. Kenyeres B. A magyar orvosi szakirodalom 1893-ban. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos- és Természettudományi Szakosztályából. 1894;19:263.
23. Szmodits L. Neves magyar gyógyszerészek kegyeleti adattára. Budapest: Dictum Kiadó; 2003. 128, 187, 216, 263, 289.p.
24. Tömpe P. 150 évvel ezelőtt született a „Thanatol” felfedezője, Karlovsky Geyza (1860-1936). Gyógyszerészet. 2010;54:668-9.
25. Zalai K. Gyógyszerészeti numizmatika. Budapest: Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság; 1998. 43, 51, 53, 119.p.
26. Zalai K. A magyar gyógyszerészet nagyjai. Budapest: Galenus Kiadó; 2001. 52, 58, 63, 95.p.
27. Gyéresi Á, Kata M et al. Jeles magyar vegyészek és gyógyszerészek szerepe a modern kémiai tudományok megalapozásában. I.rész. I.2 Winkler Lajos. Orvostudományi Értesítő; 2018;91:75-80.
28. Winkler Lajos emlékszáma. Gyógyszerészet.1963;7(3).
29. Péter H M. – Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai II.k. Kolozsvár:Erdélyi Múzeum-Egyesület; 2013. 240-1, 369-71, 414-7.p.
30. Rom P. Winkler Lajos emléke. A gyógyszerész. 1954;9:101-3.
31. Schulek E. Megemlékezés Winkler Lajos halálának 20. évfordulóján. Gyógyszerészet. 1961;5:41-5.
32. Szász Gy, Takácsné Novák K. Százötven éve született Winkler Lajos. Gyógyszerészet. 2013;57:259-64.
33. Magyar Gyógyszerkönyv. Pharmacopoea Hungarica. Harmadik kiadás. Editio tertia. Budapest:M.Kir. Állami Nyomda; 1909.
34. Magyar Gyógyszerkönyv IV. kiadás. Pharmacopoea Hungarica editio IV. Budapest: Magyar Királyi Állami Nyomda; 1934.
35. Tatár Gy. Dr.Hermány Sztankay Aba – egy méltatlanul elfelejtett egyetemi magántanár, debreceni gyógyszerész. Gyógyszerészet. 2015;58:166-75.
36. Mikó Gy. A IV-ik Magyar Gyógyszerkönyv kommentárja. Debrecen: Pannonia Könyvnyomda Vállalat; 1936, 1940.
37. Moldoványi I. Kommentár a Magyar Gyógyszerkönyv II. kiadásához és függelékéhez. Budapest: A Gyógyszerészi Hetilap kiadása; 1896.